

WAGNER COSIMA.

NIETZSCHE úgy emlegeti Őt, mint «az egyetlen nagystilű asszonyt, akivel életében találkozott»; életrajzírója, Du Moulin Eckart gróf, kora legnagyobb szellemű asszonyának nevezi. Utóbbi könyve, Cosima Wagner: Ein Lebens- und Charakterbild még tavaly, Cosima életében jelent meg, aki annakidején az elsőrendű életrajzforrásoknak, tehát naplójának, leveleknek rendkívül gazdag anyagát bocsátotta az író rendelkezésére. Ebből a Wagner haláláig feldolgozott anyaghalmazból próbáljuk kiragadni azokat az adatokat, amelyek mindennél meggyőzőbben mutatják, hogyha az emberek általában kevésbé volnának hajlamosak arra, hogy mindig csak azt keressék embertársaikban, ami elválasztja őket egymástól, mindig inkább a rosszat higyjék róluk: nagyobb igazságossággal ítélkeztek volna Wagner Cosimáról is. Ezek az adatok bizonyítják, hogy ennek a valóban nagystilű asszonynak hibái ugyanabból a forrásból táplálkoztak, mint a legnagyobb erényei: egy teljes és igazi asszonyiságból. Minden szellemi kiválósága mellett — hogy így ne mondjuk dacára — az asszonyi zsenialitása volt a legnagyobb, az a fajta zsenialitás, amely egyedül a szívből, egy kizárólagos, nagy és mély érzelemből nyeri táplálékát. Különös rendelése a sorsnak, hogy már egész előző élete öntudatlan szellemi előkészület volt igazi hivatására, arra, hogy minden korok legnagyobb zenedramatikusának, Wagner Richardnak segítő, megértő, konzseniális élettársa lehessen.

Cosima Liszt Ferenc és D'Agoult grófnő második gyermeke volt. Sok boldogság, de sok szenvedés is fakadt abból a nagy szenvedélyből, amely szüleit évekig kötötte egymáshoz. D'Agoult grófnő apja, Flavigny gróf, francia emigráns volt, anyja egy előkelő frankfurti család sarja, Bethmann Mária. Napoleon bukása után Franciaországban telepednek le, lányuk, Mária már itt részesül az arisztokrata hölgyek szokásos nevelésében. Nagy szépsége, szellemi kiválósága csakhamar a párizsi szalónok kedvencévé teszik. 1827-ben férjhez megy D'Agoult Charles grófhoz. Már két gyermek anyja, mikor a 23 éves Liszt Ferencsel megismerkedik. Az ünnepelt fiatal művész zsenijének, egész lényének páratlan vonzerejével ellenállhatatlanul ragadja hatalmába Mária szívét. Otthagyja érte családját, teljesen leszámol eddigi életével és követi külföldre szerelmesét. Első gyermekük Blandine, aki Olivier Emil, III. Napoleon miniszterének lett a felesége és egész fiatalon halt meg, második Cosima, 1837-ben Bellagióban született, harmadik az egyetlen fiú, Dániel, aki 20 éves korában költözött el az élők sorából. Liszt szabadságszerető, nyugtalan művészelke nagy részben hozzájárulhatott a szülők végleges szakításához. Később Dániel Stern álnév alatt írogató D'Agoult grófnő írásából, főképp Memoires-jaiból kitűnik, hogyha benne is volt hiba, ezért nagyon megszenvedett és hogy mindent egyre feltevő igazi asszonyi lényével sohasem tudta volna túltenni magát Liszt kettős természetén. Szerelme nem volt olyan lemondó és önfeláldozó, hogy a kettőjük közti differenciákat áthidalhatta volna.

Mária grófnő kibékül családjával, Liszt gyermekeit pedig hazaküldi

édesanyjához Párisba. A józan, okos, melegszívű, jámbor nagyanya a legnagyobb szeretettel veszi körül unokáit, neveletésükről fiával — aki a nagyvilágot járja — állandó levelezést folytat. Megható az a nagy szeretet, amellyel a három testvér egymáson és atyjukon csüng. Cosima gyermekkori leveleiből különösen kihangzik a folytonos vágyódás apja után. Tanulmányairól már saját maga számol be neki. Zongorázni különös nagy kedvvel tanul. — 1847-ben Liszt életében fontos fordulat áll be. Kiewben megismerkedik Wittgenstein Carolin hercegnővel, akinek szenvedélyes, sajátos fantasztikus lényé, párosulva a legkiválóbb értelmi és akarati erővel, az a teljes odaadás, amivel Liszt művészi terveiben, minden ügyeiben résztvesz, elhatározó befolyást gyakorol további életére. A hercegné ezt a befolyást Liszt gyermekeire is kiterjeszti, akiket félt édesanyjuk szerinte káros befolyásától. Saját volt nevelőnőjét, Mme Patersit küldi Párisba, hogy általa ezt a befolyást ellensúlyozza és a gyermekeket állandó oktatásban részesítse. Liszttel való házassága elé a hercegné családjá rengeteg akadályt gördít, de ő már, mint a gyermekek jövője anyja intézi sorsukat. Irodalom, történelem, nyelvek, zene alkotják tanulmányaik gerincét. Segher a zongoramesterük, aki atyjuk műveivel is lassanként megismerteti őket. Cosima büszkén számol be apjának arról, hogy milyen sikere volt Erard szalónjában a «3. ungarische Melodie» és a «Lob der Tränen» előadásával.

Cosima 16 éves, mikor párisi látogatása alkalmával megismeri Wagnert, atyja jóbarátját. Feltűnő a gyermeklány félénksége és tartózkodása a mesterrel szemben; remeg attól, hogy Wagner gyermekesnek és jelentéktelennek tartja őt. D'Agoult grófnő anyja halála után a Champ Elysée-n rendezi be gyönyörű otthonát. Szalónjában Páris egész szellemi arisztokráciája megfordul. Gyermekeit többször magához hivatja, olvasmányokkal látja el őket, nagy műveltségével kitűnő útmutatásokat nyújt nekik tanulmányaik gyakorlati felhasználására. Mindennek azonban az lett a következménye, hogy a féltékeny hercegné ráveszi Lisztet a gyermekeknek Párisból való eltávolítására. Liszt egy igen kedves tanítványának, Hans von Bülownak édesanyját kéri fel az anyahelyettes szerepére. A két lány tehát most Berlinbe kerül. Francia kultúrájuk, nagy társaságbeli jártasságuk, kedvességük, de különösen nagy fogékonyságuk minden nagy és szép iránt csakhamar megkedveltették őket ebben a körben is. Bülow, aki már mint karmester akkor is jelentős szerepet játszik Berlin zenei életében, jó pajtása, egyben zongoramestere a lányoknak. Tőle ismeri meg először Cosima Wagner zenéjét, együtt játsszák a Tannhäuser zongorakivonatát, együtt rajonganak zenéjének új szépségeiért. Cosima látja, hogy milyen nehéz harcot kell vívnia Bülownak az akkor még el nem ismert Wagnerért és talán éppen ez a nagy hűsége a csodált mester iránt kelti fel vonalmát. Cosima alig 20 éves, mikor — atyjától végre megkapva a beleegyezést — 1857-ben megesküszik Hans v. Bülow-val.

Berlinben telepednek le, ahol a fiatal asszony ragyogó szellemi kiválóságával csakhamar központja lesz a társaságnak. Zenei tanulmányait tovább folytatja. A zongorázásban haladása oly nagy, hogy akik őt hallották, előadóművészetét Schumann Klaráéhoz mérik. A zeneszerzésben Weitzmann a mestere. Minden vágya férjét nagyra, híresnek látni. Ösztönzi az alkotásra, szövegeket dolgoz át számára, valami nagyszabású művet vár tőle. Érdeklődése kiterjed drámai, színpadi kérdésekre, politikára, de férje révén mégis csak legközelebb jut Wagner zenéjének megértéséhez. Már nászútjuk alatt meglátogatták a Zürichben élő mestert, ahol sokat muzsikálnak együtt Bülownak Wagner operáiról készített zongorakivonataiból. Férje levelezését Wagner-

rel csakhamar nagyrészen ő bonyolítja le, a mesternek minden lépésénél szükség evan Bülow kipróbált hűségére, így az összeköttetés levélben, személyesen állandó közöttük. Elérkezik az az idő, midőn Wagner leghőbb vágya beteljesül. Akad egy fejedelem, aki hatalmas művészi programjának megvalósítását lehetővé akarja tenni és e célból Münchenbe hívja meg. II. Lajos, a 18 éves bajor király mesterét és vezetőjét látja Wagnerben. Talán csak a görög kultúrtörténelem fénykorában találunk hozzá hasonló királyi alakokat. Már gyermekkorában vonzotta őt Wagner ragyogó hattyúlovagjának, Lohengrinnek története, álmai gyakran szálltak a régi várak felé, ahol a legendák szerint Tannhäuser és a Grál-lovagok éltek. Fékezhetetlen, elementáris királyi szenvedély hevíti, valami hatalmas ösztön a legnagyobb szépségek és teljességek megvalósítására. 1864-ben trónra lép és alig egy kis időre rá magához hívja Wagnert, hogy művészetével életre keltse az ő álmainak, a német népnek, a német történelemnek igazi hőseit. Wagner, szorongatott anyagi helyzetében, mint egy megváltást fogadja a király fényes, bőkezű gondoskodását. Művészi terveinek megvalósításához természetesen Bülow kitűnő karmesterei tudására szüksége van, így az ő ajánlatára a király őt is Münchenbe hívja. Bülowék örömmel hagyják ott Berlint és Wagner pompás müncheni házába költöznek. Cosima ezentúl még teljesebben vesz részt Wagner művészi ügyeiben. Ő a mester háztartásának vezetője is, titkára, aki közvetít közte és a kabinet, de különösen a király között. II. Lajos és Cosima levélváltásaiból látni, hogy az utóbbi igazi asszonyi tapintattal, nagyszerű diplomáciával, az idősebb, tapasztaltabb barátnő hangján minden törekvésével oda hatott, hogy az udvar fondorkodásaival szemben megtartsa a király támogatását, megvédje a mester pozícióját. Nem volt könnyű ez a feladat. Wagner szélsőséges hatalmi vágya, amellyel a királyban is inkább csak érvényesülésének eszközt látta, az uralkodó politikai irányzattal való szembehelyezkedése, színházi érdekeinek tekintet nélkül való érvényesítése magára zúditották ellenségeinek, irigyeinek tömegét. A királynak a békesség kedvéért engednie kellett, Wagner elhagyja Münchent és Tiebschenbe (Svájc) költözik. Cosimát mélyen megrendíti Wagner letörése, szíve-lelke már teljesen az övé, az ő vigasztalásában és erősítésében ismeri fel igazi hivatását. Egy pillanatra sem adja fel a reményt, hogy a király később mégis csak újra melljük fog állni. Ezentúl is állandó levelezést folytat II. Lajossal, hogy Wagner iránt való rajongását, érdeklődését ébren tartsa. Ez a levelezés nem maradhatott sokáig titokban, Wagner ellenségei most már ő ellene is támadnak, asszonyi becsületében is megrágalmazzák, mire a király védelmét kéri, hogy ezzel igazolja magát férje előtt. De önmagával szemben hiába volt a védekezés. Sok lelki küzdelem után megtette azt a lépést, amelyet meg kellett tennie, mert egy nagy missziótudat és határtalan szerelem voltak indítóokai: otthagyja férjét és gyermekeivel együtt Wagnerhez költözik. Bülow nagyon szenved, de nemes jellemére vall indulatának legyőzése. Wagner művészete iránt való bámulata, feltétlen elismerése lehetetlenné tette számára a lovagias bosszút. Fájdalmas levélben búcsúzik el Cosimától; vele együtt gyermekeitől is el kellett válnia, akiket nem akart édesanyjuktól megfosztani.

* * *

Ettől az időtől kezdődik az a korszak Cosima életében, amelyet bátran nevezhetünk asszonyi zsenialitása legproduktívabb korszakának. Két gazdag lélek most végre egymásra talál és ebben a nagy egymásratalálásban káprázató pompában virágzik ki a férfi alkotóereje és a nő érzelmi világának

etikai nagysága és mélysége. Cosima naplójából — amelyet Triebchenbe való költözésekor kezdett el vezetni — egy csodálatos együttélés érdekfeszítő regénye bontakozik ki előttünk. Wagner minden munkájában résztvesz. Együtt olvassák a klasszikusokat, együtt tárgyalnak meg mindent. Neki diktálja Wagner a király kívánságára irandó életrajzát. Wagner univerzális műveltsége rendkívül hatással van Cosima fogékony szellemére. Mindent, ami igazi érték és tehetség volt benne, ez a nagy szerelme hozott felszínre. Wagner minden hálás, szerető szava szinte kivirágzik a szívében. Keresztülmegy mindazokon a gyötrelmeken, amelyeket minden nő végigszenved, aki teljesen szeret, aki egész lényével egyetlen férfihoz kapcsolódott. «Nehéz dolog olyan belátásra jutni, amely a férfi és a nő szerelmének fájdalmas különbsége fölé emeljen.» Ezek a sorok élesen rávilágítanak Cosima szerelmének keresztútjára. Túláradó boldogság és túláradó fájdalom útja ez. Wagnernek szüksége volt Cosimára, ő jelentette számára a békét, a nyugalmat, a produktív munka lehetőségét. Az alkotó ember természetes önzésével gondolkozás nélkül fogad el minden áldozatot, ami őt munkájában elősegítheti. Cosimát szerette, mert megtalálta benne azt az asszonyt, aki a férfit és a művészt, az embert és az alkotót egyforma imádattal vette körül. Önkultusza teljes kielégítést nyerhetett ebben a szerelemben, amely az ő százsoroson szépített és idealizált tükörképét sugározta vissza. Az alkotó férfi szerelme volt ez, amely a testet és a lelket egy bizonyos határon túl nem köti le a szív erősebb kötelékeivel. Az igazi nő szerelmének más a ritmusa, olyan mint a szellő, a felhő: tovarozgó, nincs taktusba, határok közé szorítva, harmóniája maga az élet színgazdag akkordja. Egész lényét azzal az extázissal áldozza fel annak, akit szeret, amellyel a szentek Istennek áldoznak. Minden vágyódása a határtalan, teljes feláldozás, minden szenvedése a férfi követelése, hogy ezt a határtalan szerelmet korlátozza.

Cosimának is meg kellett ismernie a férfi és a nő viszonyának örök tragédiáját, az egyéni és nemi lényegbeli különbségeket és belátni, hogy míg az asszonymnak mindent fel kell áldozni azért, akit szeret, a férfi minél nagyobb egyéniség, annál kevésbé hajol meg egy bizonyos ponton túl a szeretett asszony előtt. És büszke arisztokratikus lelke eljut odáig, hogy le tudja írni ezeket a szavakat: «Különös, hogy asszonyok, akiket nagy emberek szerettek, nem érzik, hogy mik lettek e szerelem által és elhítetik magukkal, hogy önmagukban is érnek valamit». «Csak az bennem igazán nagy, ami belőle sugárzik rám vissza, az én szerelmem nem egyéb, mint a lelkem himnusza — Hozzá.» «Az ő szerelmének sziklájába kapaszkodom, amelyen minden bűnös, rossz, dacos összetörik bennem.»

Nem kis hősiesség és bátor elszánás kellett akkor, hogy dacolva az egész világ balvéleményével, Wagner mellé álljon. Érzékeny lelkének sokszor volt súlyos az a teher, amely az emberek rosszakaratú gyanúsításaiban, rágalmában nehezedett rá, önkínzó töprengései volt férje miatt minduntalan visszaternek naplójában, szeretett apja hidegsége, amelyet válása miatt irányában tanusít, nem kis mértékben bántja. Mindezt derült arccal elviselni és amellet vigasztalni, megnyugtani a külvilágból érkező kedvezőtlen hírek miatt ideges, türelmetlen mestert, nehéz hivatás volt. Egyetlen erőssége Wagner munkakedve, az a nagy öröm, hogy a Niebelung trilogia folyton halad a befejezés felé. A «Siegfried-idyll» volt a legszebb dokumentuma a teljes elvonultságban töltött triebcheni időknél. A Vierwaldstätter tó regényes vidéke a Rigi és Pilatus fenséges, zordon pompájával, a derült, nyugodt otthon biztosító megértő

élettárs és az egyetlen fiú, Siegfried megszületése egyformán ihletői lehettek Wagner eme napsugaras, ragyogó színekben tobzódó alkotásának.

Ehhez a tribscheni korszakhoz fűződik Nietzschevel való szoros barátságuk emléke is. Az akkor még alig 25 éves filológus professzor rajongó híve volt Wagner művészetének. Gyakran meglátogatja őket tribscheni magányukban, ahol kölcsönös eszmecserékben felejthetetlen órákat töltenek együtt. Cosima Nietzsche műveit férjével együtt olvassa, Nietzschehez intézett leveleiből látjuk, hogy kritikával boncolgatja őket és hogy a legkisebb részletekig felfogja az értékeket. Azzal az igazi női intuícióval, amelyet Wagner annyira tisztelt benne, ismeri fel mindenben és mindenkiben a jelentőst. De ez a jelentős csak Wagnerrel kapcsolatban nyert előtte értéket. Mikor Nietzsche elfordul Wagnertől és elszakad tőle — úgy is mint embertől, úgy is mint művésztől —, Cosimát ez a tény csak abból a szempontból érinti, hogy Wagner benne művészetének egy jelentős propagátorát és egy hű barátot veszített el.

Cosima válópörének eldőlése (Minna, Wagner első felesége 1866-ban meghalt) végre lehetővé tette végleges egyesülésüket. 1870-ben Luzernben megesküsznek s ezzel bizonyos fokig enyhülnek a multból folyton előtolakodó árnyékok. «Mindent szívesen elszenvedek, csak az ő oldala mellett állhassak. A legkésőbbi utókorban is gyalázhatnak, ha csak segítettem rajta, hacsak kezemet nyújthattam neki és mondhattam: haláلودig követlek Téged. Legnagyobb büszkeségem mindent elutasítani azért, hogy neki élhessek, legszebb boldogságom az Ő öröme.»

A Niebelung-ciklus előadásával kapcsolatban újra foglalkoztatja őket az erre alkalmas színház keresése. Együtt utaznak Bayreuthban, ahol a város telket ajánl föl egy színház építésére. II. Lajos király segítsége lehetővé tette az építés elkezdését. 1872-ben fájó szívvel búcsúzik Cosima kedves tribscheni otthonuktól, hogy átköltözzenek Bayreuthba, a tettek színhelyére. Az «Istenek alkonyá»-nak befejezésével készen áll a hatalmas mű, a Niebelung ciklus. Cosima, aki valósággal babonás hittel csüngött rajta — azzal, hogy ha ez nem készül el, sohasem lesz áldás a házasságukon —, most túlboldog. És a mester, aki sok évvel azelőtt így ír: «Nem remélem többé, hogy színpadi ünnepi játékom előadását megélem: hiszen alig remélhetem, hogy időt és kedvet találjak kompozícióm befejezéséhez» (Eine Mitteilung an meine Freunde 1851). legnagyobb részben Cosimának köszönheti, hogy a tribscheni munkás napok, amelyeket Cosima egyedüli orvosságnak tartott a sebes szív számára, ilyen dús gyümölcsöt hoztak. 1876 nyarán Európa minden országából, Amerikából is tódult a közönség a bayreuthi ünnepi játékok megnyitására. I. Vilmos német császár, nagyhercegek és hercegnők, II. Pedro braziliai császár is megjelentek. Cosima, mint a «Wahnfried» villa úrnője, a világhírű mester konzseniális élettársa áll most már a világ előtt. Minden próbán résztvesz, minden vitás kérdést együtt tárgyal meg Wagnerral és egyforma charmeal és méltósággal reprezentál az énekesek, a nép, korának legkiválóbb szellemei, királyok és hercegek előtt. Ő, aki Tribschenben boldog volt a magányban és egy pillanatig sem nélkülözötte a társaságot, mert Wagnernek az alkotáshoz nyugalomra volt szüksége, most a grande dame biztonsággal lép a nyilvánosság elé, a konkrét élet tudósa és művésze lesz, mert Wagner érdekei, művészetének érvényesítése így kívánták. Mindent tudott és mindent a legjobban csinált, amit Wagner érdeke követelt tőle, mert a szíven keresztül tudta, a szíven keresztül csinálta. Gyermekei nevelésén kívül — akiknek páratlan jó anyjuk — minden idejét Wagnernek szenteli. Különösen megható az a buzgóság és szeretet, amivel Cosima férje legkisebb

kéziratát, fiatalkori kisebb műveit összegyűjti. Wagner kedves humorával megjegyzi: «Olyan vagy, mint Szent Rodegunda, aki szerelmese számára az asztalt teríti, de ő maga nem eszik semmit». «Csak a szerelem, amelyben az én teljesen fölaldja magát, tud igazán megismerni és megérteni.»

Liszt hidegsége irányukban, akik azelőtt a legközelebb álltak szívéhez, végre lassan felenged. Wagnert, a művészt különben sem szűnt meg soha csodálni, ellentétben vele, aki talán, mert érezte Liszt hatalmas emberi fölényét, csupa féltékenységből szerzeményeit kritizálja. «Egy hanyatló világ illusztrációja a «cigánydal» művelése — mondja Wagner Cosimának — (Liszt cigányos modorú magyar rapszódiaira céloz) igazi, magasabb művészetre nem tarthat igényt.» «Van valami megejtő varázs a műveiben, ami egyedül az ő nagystílus egyéniségével, életének külső színességével függ össze. Ezért bármilyen híven adják vissza virtuozitását, egyéniségét, amiből ez fakadt, nem tudják reprodukálni.» Wagner nem szereti Liszt zenéjében a túlzajosat. Ezt egyedül a hercegné hatásának tulajdonítja, aki nem lévén igazán muzikális, csak a külsőleg hangzatosat kedveli. Cosimának rosszul esnek ezek a megjegyzések, bár tudja, hogy alapjában véve Wagner épen olyan nagyra tartja Lisztet, mint ez őt. Őszintén örülnek egymásnak, mikor Liszt végre meglátogatja őket Bayreuthban. Ekkor játssza neki el Wagner először a «Parsifal» részleteit. Lisztet valósággal megdöbbeníti a mű nagyvonalúsága. Pestre hívja őket, hogy Wagnerrel együttes hangversenyt rendezhessen Bayreuth javára. 1875-ben fogadja őket magyar földön. A francia és német kultúrán növekedett Cosima idegenül és értelmetlenül áll szemben a szerény keretű magyar kulturális viszonyokkal. Naplójában túlsötétnek írja le az akkori pesti állapotokat, de az öröme nagy, hogy apja és férje neve ismét egybeforrott egy fényesen sikerült hangverseny programján. Az öregedő Liszt tragikus magányossága, nagy lelki fáradsága, amely hozzáintézett leveleiből kihangzik, fájdalmasan érintik, de részint férje féltékenysége — amellyel őt teljesen lefoglalta magának —, részint a hercegné ellenséges indulata nem engedték, hogy ezen a helyzeten segíthessen. Midőn anyja, D'Agoult grófnő meghal (1875), hiába vár apjától enyhíthő sorokat. Liszt teljes elhidegülését gyermekei anyjától, ekkori lelki állapotát misem bizonyítja jobban, mint azok a sorok, amelyeket ebből az alkalomból a hercegnéhez intézett: «Nem tudok jobban sírni a halálán, mint ahogy sírtam a létezésén. Az én koromban a részvét ép annyira nem jelent már semmit, mint a szerencsekívánat. A világ folyik tovább. Az ember él, magában hordja a szenvedést, remél, lelkesedik, azután — meghal, úgy, ahogy tud. A legkívánatosabb szentség számomra már csak az utolsó kenet». Wagner minden féltékenykedéséért megvigasztalja Cosimát, midőn őszinte, meleg pillanataiban elismeri, hogy Liszt nélkül sohasem ért volna el ennyit az életben: «Alles ist an Ihm vornehm, fürstlich, grandioz und dabei künstlerisch genial».

Parsifal, Wagner utolsó nagy műve, amelynek eszméje már régen élt lelkében, közeledik a befejezéshez. Olaszországi útjokról visszatérve, a már sokat betegeskedő mester újult erővel fog a munkához. Cosima áhitattal telt lelke teljesen összeforr ezzel a művel: a mester minden intencióját, minden magyarázatát örökre magába szívja. 1882-ben kerül először színre. A fásasztó próbák az életerejében folyton hanyatló Wagnert teljesen kimerítik. Cosima féltő gonddal, rossz sejtelmektől gyötörve mindig mellette van. Az ünnepi játékok után sietve utazik az egész család ismét déli éghajlat alá. Velencében, Wagner kedves városában még fogadják Liszt látogatását. Csakis Cosima szelíd nyugalma az, amely a beteg, ingerült mesterre még jótékony befolyást

gyakorol. De a véget Cosima végtelen szerelme sem tartóztathatja tovább : 1883 febr. 13-án Wagner kiszenved karjai között. 25 órán át virraszt halottas ágya fölött, úgy hogy mindenki azt hiszi, hogy nem fogja túlélni a csapást. Szép szőke haját, melyet férje úgy szeretett, tövig levágja és beleteszi a koporsóba, de azután felegyenesedik : élnie kell tovább — egyért : a mester szellemi hagyatékának megőrzéseért. És ha legelőbb élete arra volt előkészület, hogy Wagner megértő élettársa lehessen, együttélésük, tökéletes együttműködésük legjobb iskola volt arra, hogy ő legyen a bayreuthi eszme legfőbb zászlóvivője.

Csodába illő az a szellemi fejlődés, amelyen Cosima férje mellett keresztül ment. Midőn 1886-ban új életre kelti a bayreuthi ünnepi játékokat, mindenki csodálja azt az energiát és mindenoldalú szakavatottságot, amellyel ezeket férje szellemében a legmagasabb színvonalra emeli. Egy hónapig nem csináltak egyebet a közreműködők Bayreuthban, mint próbáltak. Már fél 9-kor reggel láthatták a bayreuthiak, amint Wagnerné leányaitól és Siegfried fiától kísérve nagy landauerjén hajtata a színházba. Itt már várt rá a művészsereg. Megkezdődött a legszigorúbb, leglelküimeretesebb munka. Minden szobában korrepetitorok dolgoztak az énekesek legkisebb bizonytalanságainak lecsiszolásán. A színpadi próbán Cosima állandóan jelen volt, a zene és költészet egymáshoz való viszonyát, egyiknek vagy másiknak a szükség szerint való kiemelését, a helyes deklamációt, a színpadi játékot a legkisebb részletekig maga magyarázta, tanította a szereplőknek. Figyelme ugyancsak kiterjedt a dekoráció, köztümmök stb. kérdéseire. A színház mind szellemi, mind technikai vezetése az ő közvetlen felügyelete alatt állott. Szellemi fensőbbisége és mint a mester szellemi hagyatékának leghűbb letéteményese előtt önkényt hajolt meg mindenki. Szere-treméltósága, egyéni bája, mellyel akarátát érvényesíteni tudta, oly nagy volt, hogy valósággal kitüntetésnek vette mindenki, ha neki szolgálatot tehetett. Sohasem hallották őt még emelt hangon sem beszélni, de szemeiből sugárzott a szellem és az energia. Magyarázat közben keze, ujjai, minden mozdulata, mintha külön életet éltek volna, oly beszédesek voltak kifejező értékükben. A kitűnő, szigorú előkészítés és az ő szuggesztivitásával lelkesített legkiválóbb énekesek és karmesterek világhírűvé tették a bayreuthi előadásokat. Itt adták az egész világon egyedül teljes hűséggel Wagnert. A ma már 54 év óta fennálló, Wagnertől alapított «Bayreuther Blaetter» c. folyóiratot szerkesztője, P. von Wollzogen teljesen Cosima irányításával vezette. Cosima maga is munkatárs volt. Emlékezései Gobineau grófra, a híres német-francia fajkutatóra és íróra, aki Wagnerék bizalmas barátja volt, valamint halhatatlan édesapjára, Liszt Ferencre legjelentősebb írásai közé tartoznak. Érdemei elismerésül a berlini egyetem 70-ik születés napjára díszdoktorává avatta.

Férfit is erősen próbára tevő nehéz feladat volt, amit Cosima ilyen fényes eredménnyel megoldott. Amikor testi ereje már nem bírta a megerőltető munkát, a fárasztó reprezentálásokat, nyugodtan adhatta át a vezetést fiának, Siegfriednek. Mindazt a dicsőséget, csodálatot és szeretetet, amit az emberek elébe hordtak, lélekben felajánlotta a wahnfriedi sírbolt csendes lakójának. Minden gondolata, tette, érzése belőle indult ki és hozzá vezetett vissza mind életében, mind halálában.

Ez a gazdag, értékes asszonyi élet immár a múlté. Cosima is elérkezett a Tristánótól és Isoldétól sóvárgott ősi egység, a halál birodalmába, ahová férje után annyiszor vágyódott, mert «a nagy lelkek nagy, teljes szenvedelme csak itt találja meg az igazi, tökéletes egyesülést, azt a határtalan boldogságot, amely egyedül képes őket kielégíteni.»

Prahács Margit.